

SAYI 35 • 2010

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

Farklı Açıdan Bir Bakışla Şehnameci Seyyid Lokman'ın Saray İçin Hazırladığı Eserler

Hilal Kazan*

Şehnamecilik, doğu edebiyat geleneğinin karakteristik bir özelliğidir. Firdevsî-i Tûsî'nin –Pişdadiler, Keyaniler, Zerdüşt ve İskender'in İran'ı istilasını, Eşkâniler– gibi mitolojik objelerle yazdığı meşhur şehnamesi daha sonraki devirlerde bütün doğu toplumlarında benimsenmiş aşağı yukarı her hükümdar, sarayında kendi himayesinde bir şehnameci vazifelendirmiş ve kendi kahramanlıklarını, avlarını destansı tarzda yazmalarını istemiştir¹. Şehname geleneğini devam ettiren Osmanlı şehnamecilerinin en önemli özelliklerinden biri ise konularını gerçek hayattan ve olaylardan almalarıdır. Onların eserlerinde gerçek üstü kahramanlar yoktur. Bu çalışmada Osmanlı şehnameciliğinin XVI. yüzyıldaki en meşhur siması olan Seyyid Lokman'ın saray-ı hümayun için hazırladığı eserleri farklı bir bakış açısıyla değerlendirilecek, eserleri ve minyatürleri ile ilgili bazıları şimdiye kadar kısmen yayınlanan arşiv kaynakları incelenecektir.² Bu kaynaklardan edinilen bilgiler

* TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).

1 Mehmet Kanar, “Şâhnâme”, *DİA*, 38, İstanbul 2010, 289-292.

2 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Kâmil Kepeci (KK.) 250, s. 37 için bkz. Nurhan Atasoy, *1582 Sûrnâme Düğün Kitabı*, İstanbul, 1997; BOA. KK. 242, 1-2 için bkz. Günsel Renda, *Üç Zübdetü't-Tevârih Yazmasının İncelenmesi*, yayınlanmamış doktora tezi, HÜ, Ankara, 1969; 45+BOA. KK.239, s.243, KK. 242, s. 10-11 için bkz. Günsel Renda, “Topkapı Sarayı Müzesindeki H.1321 no.lu Silsilenâme'nin Minyatürleri” *Sanat Tarihi Yıllık V*, İÜEF, İstanbul, 1972-73, 443-481; BOA, KK. 242 için bkz. Günsel Renda, “Chester Beatty Kitaplığındaki Zübdetü't-Tevârih ve

ışığında Seyyid Lokman'ın eserlerini hazırlayan ekibi tanıtılacak ve bunların çalışma sistemi ile ücretleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca arşivlerin sanat tarihinin birincil kaynakları olarak önemi belirtilmeye çalışılacaktır.

Azerbaycan'ın Urmiye kasabasında doğup genç yaşında ailesi ile birlikte Osmanlı topraklarına hicret eden, bilgisi ve edebiyat yeteneği ile saray ileri gelenlerinin dikkatini çekerek İstanbul'a gelen ve başarılarıyla kısa sürede en yüksek devlet görevlerinden biri olan şehnameciliğe yükselen Seyyid Lokman, kayıtlara ve elde olan bilgiye göre yirmi altı-yirmi yedi yıl resmen saraya hizmet etmiş XVI. asır Osmanlı kitap sanatının en nadide minyatürlü eserleri olan, *Hünernâme*, *Surnâme*, *Şehinşahnâme* başta olmak üzere *Tomar-ı Hümâyün*, *Kıyafetü'l-İnsâniyye fî Şemâili'l-Osmaniye* adlı eserleri telif etmiştir.

Şehnâmeciler bu mühim vazifeye tayin edildiklerinde kendilerine bu iş için gerekli olan malzeme dışında şehnamenin yazım, cilt, tasvir ve tezhib işlerini yapacak olan çalışma grubunu oluşturma salahiyeti de verilirdi. Şehnâmecî kendi ekibini istediği gibi kurar, arzu ettiği sanatçıyı sarayın has-sa sanatçıları olan ehl-i hıref teşkilatından aldığı gibi dışardan da yetenekli gördüğü kişileri ekibine dahil ederdi. Bu ekip içerisinde katipler, mücellidler nakkaşlar, müzehhibler gibi sanatçılar bulunur bunların sayısına her hangi bir sınırlama getirilmezdi³. Diğer taraftan şehnâmecî ve ekibinin saray nakkaşhanesinde çalışması şart değildi. Çalışmalarına ara vermemek, motivasyonlarını kaybetmemek daha verimli ve şehnâmecîye daha yakın olmak için özel atölyelerde çalışırlardı. Mesela XVI. yüzyıla ait bir belgede ilk Osmanlı şehnamecilerinden Fethullah Ârifî Çelebi'nin şehnâmecî olduğu dönemde şehname katipleri için onun evine bir oda ilave edildiği belirtilmiştir.⁴

Minyatürleri" Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İÜEF, 1991, 485-506; BOA, KK. 238, s.297, KK.239, s.197, KK.242, s.10, KK.229, s.22, KK.252, s.23 için bkz. Bekir Kütükoğlu, "Şehnameci Lokman" Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İÜEF, 1991, 39-48; BOA, KK.229, s.22; KK.238, s.297; KK.239, s.197; KK.242, s.10; KK.252, s.23; için bkz. Bekir Kütükoğlu, "Lokman b. Hüseyin" *DİA*,27; BOA, KK.238,s. 197, BOA, KK. 225,s. 321 için bkz. Filiz Çağman, "Şehnâme-i Selim Han ve Minyatürleri" *Sanat Tarihi Yıllık V*, İÜEF, İstanbul, 1972-73, 411-442; Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA) D. 10759 için bkz. Nigar Anafarta, *Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*, İstanbul 1969.

3 Christine Woodhead, "Şehnameci", *DİA*, 38, İstanbul 2010, 456-458.

4 BOA, KK. Masraf-ı Şehriyârî 7098, 42b-43a; Ö. Lütfü Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri" *Belgeler IX,sy. 13, Ankara, 1979*.

Seyyid Lokman saray için eser telifine 977/1569 tarihinde başlamıştır⁵. Azledildiği 1004/1595 yılına kadar geçen uzun süre zarfında yukarıda isimlerini belirttiğimiz eserlerin oluşmasını sağlayan ekip, arşiv kaynaklarından tespit edebildiğimize göre yüz yirmi altı kişiden meydana gelmektedir. Lokman'ın ve ekibinin bu uzun zaman dilimi içinde heyecanını kaybetmemesi, çalışmalarını iştiaikle sürdürmesi ayrıca dikkat çeken bir husustur. Sanatlarında usta olmalarından dolayı işe alınan, bu eserlerde çalıştığı belirtilerek çeşitli vesilelerle ücretlerine zam alarak veya başka bir şekilde padişahın ihsanlarına nail olan sanatçıların sayısı -bunlar ehl-i huref sanatkarları değildir- bir-kaç eksik veya fazlasıyla yüz yirmi altı kişilik büyük bir kadrodur. Halbuki yine yukarıda bahsettiğimiz arşiv kaydına göre şehnameci Fethullah Arifi Çelebi'nin ekibi on beş nakkaş, otuz iki katip ve bir mücellidden oluşuyordu⁶. Seyyid Lokman telif ettiği eserlere gereken malzemeyi rahatlıkla temin edebiliyordu. Gereken izin hem kendisine verilmişti hem de kağıtçılar ve parayı teslim eden şahıs gerektiğinde kağıtları vermek için tenbihlenmişti.⁷

Lokman'ın Eserleri ve Eserleri Hazırlayan Sanatkârlar

Hem Farsça manzum hem de Türkçe mensur olarak hazırladığı eserleri aşağıda tarih sırasına göre verilecek olan Seyyid Lokman'ın bu eserlerin hazırlanmasında görev alan çalışma ekibi de her eser için ayrıca değerlendirilecektir.

1. Zafernâme / Nüzhetü'l-Esrar : 986/1578 yılında tamamlanan bu eser, Feridun Bey'in Sigetvar seferiyle ilgili eserinin şehname tarzında nazma geçirilmiş şeklindedir. III. Murad'ın husûsi kütüphanesi için hazırlanan

5 Filiz Çağman, “Şehnâme-i Selim Han ve Minyatürleri” *Sanat Tarihi Yıllığı*, V, İÜEF, İstanbul, 1972-1973, 411-442.

6 Barkan, aynı yer.

7 “Şehnâme-gû Seyyid Lokman mektup gönderip Şehnâme-i hümâyun için ihracat-ı kâğıt eminden veya şehir eminden virilmek rica itmeğin kadîmden Şehnâme-i hümâyun ihracatıyçün virilü geldüğü üzere lâzım olan meblağ mühürlü temesük gönderüp taleb itdikde kağıt eminden virile diye buyuruldu.”¹⁷ Ra 983/26.06.1575 BOA, KK.230, s.319; “27 Rahir 984/27 Temmuz 1576 yılında Şehnameci Seyyid Lokman'a lazım olan harc ve kağıd için gerekli akçenin verilmesi elindeki tezkere ile beraber defterine kaydedilmesi eğer bu malzeme yetmediği takdirde tekrar malzeme vermek için aynı tezkerenin kullanılması ve bu hükm-i şerifin Seyyid Lokman'da bırakılması için verilen hüküm” Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (T SMA) E.2114 Hük-m-i Şerif.

yirmi beş minyatürlü bir nüshası Dublin, Chester Beatty Kütüphanesi nr.413'dedir.

2- Selim Hannâme : II. Selim devri olaylarını içeren eser, 6. Zilhicce 988/ 12 Ocak 1581 de tamamlanmıştır. Tam bir müsveddesi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 1537'da olan Selim Hannâme'nin III. Murad'a takdim edilen esas nüshası ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed nr. 3595'dedir. Eserde kırk dört minyatür bulunmaktadır. Başbakanlık arşivindeki kayda göre eseri hazırlayan sanatçılar şunlardır:

Nakkaşlar: nakkaş üstad Osman ve Ali'dir. Bunun yanı sıra katiplere, mücellidlere ve çıraqlara da terakki verilmiştir. Belgede üstad Osman ve Ali'den başka isim verilmediği için ekibin tamamının kaç kişi olduğu bilinmemektedir⁸.

3- Şehinşahnâme : 982-988/1574-1580 yılları arasındaki Sultan III. Murad devrine ait olayların yer aldığı eser iki ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt 989/1581 yılında tamamlanmış ve elli sekiz minyatür ihtiva etmektedir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY. 1404 de kayıtlıdır. 989/1581 tarihli Arşiv belgesine göre eseri hazırlayan sanatçı sayısı yirmi iki kişidir. Bunlar:

Nakkaşlar: üstad Osman, Ali, Hasan, Mehmed ve diğer Mehmed, Fazlullah Osman, Şah Mehmed, Musa müzehhib

Mücellidler: Mustafa ser, Abdî, İsmail Abdullah çırak

Katipler: Alaaddin Mansur Şirazi, Seyyid Kâsım, Katip Haydar, Şemseddin Mehmed, Cafer Abdullah *ebna-yı sipahiyandan ehl-i hiref katibi*, çırak Mustafa Ferhad

8 Şehnâme-güý Mevlânâ Lokman Sultan Selîm-i Sâni zaman-ı şeriflerinde vaki' olan hususu yazup tamam etmeğin zeâmetine 10 000 akçe terakkî buyurıldı.

Ve Şehnâme'yi tasvir eden Nakkaş üstad Osman ile Ali'ye mahlulden ikişer akçe terakkî buyurıldı.

Ve Şehnâme'ye hizmet eden **kâtib** ve **nakkaş** ve **mücellide** dahî terakkî

Ve dirliğin hizmet eden **kâtibe** mahlulden ikişer akçe terakkî ve şakirtlere dahi

Ve müşârun ileyh Lokman'a hizmet eden Kapucu Hasan'a düşenden bölük başılık arz olunmak

Ve Lokman Efendi'ye hizmet eden 5 nefer kimesnenin tımar ve dirliklerine dahl olunmamak için mukaddemen virilen hüküm-i şerif mucibince hâliyyâ emr virilmek buyurıldı. 10 S. 989 Erbiâ/ 16 Mart 1581, Çarşamba, BOA, KK.238,s.297.

İptida: Mahmud Receb, Mehmed b. Şah Mehmed, İsmail Abdullah, Şaban Abdullah, Yusuf Abdullah, Hemdem Abdullah⁹

Eserin ketebesinde Alaaddin Hüseyin Şirâzî tarafından temize çekildiği kayıtlıdır. Halbuki 5 Receb 989/5 Ağustos 1581 tarihli belgeye göre, ondan önce bu işi yapan katip İlyas'tır. Onun ölümü üzerine mücellid Veli tarafından Alaaddin Mansur'un iyi bir hattat olduğu için işe alınması Lokman'a tavsiye edilmiştir. Lokman da durumu hazinedarbaşı vasıtasıyla Divan'a arzemiş ve Alaaddin Mansur Şirâzî 9.5 akçeyle 5 Receb 989/5 Ağustos 1581 da işe başlamıştır¹⁰. Bu durum gösteriyor ki Alaaddin Mansur Şirâzî bu eser için üç ay çalışmıştır. Burada vefat eden İlyas'ın da temize çekme işinde çalıştığı söylenebilir. Muhtemelen Alaaddin Mansur Şirâzî ondan sonra kalan kısmı temize çekmiştir.

II. cildi Safer 1001 / Kasım 1592 sonunda tamamlanan Şehinşahnâme, Mirza Ali b. Hacim Kulu tarafından temize çekilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdad nr. 200'de kayıtlı olan eser, Koca Sinan

9 Şehname-gûy Lokman Efendi Hazretleri'nin defteridir. Kendülere 10 000 akçe terakki olmuştur. 989 Şevval'inin 18'inde (15 Kasım 1581) ferman olunup ol mahalde ru'ûsa kayd olunmayup bu mahalde kayd olunup yine zikr olunan yar için tezkereleri virile

An cemaat-i nakkaşân-ı hâssa : üstad Osman nakkaş terakki 3, üstad Ali nakkaş terakki 3, üstad Hasan nakkaş terakki 2, üstad Mehmed nakkaş terakki 2, üstad Mehmed diğer nakkaş terakki 2, üstad Fazlullah Osman nakkaş terakki 2, üstad Şah Mehmed terakki 2, üstad Musa müzehhib terakki 2,

An cemaat-i mücellidan-ı hassa : üstad Mustafa ser mücellid terakki 1, üstad Abdî terakki 1,

An katiban-ı hassa : Alaaddin Mansur terakki 2, Seyyid Kâsım terakki 2, katib Haydar terakki 2, Şemseddin Mehmed terakki 2, Cafer Abdullah 'an ebna-yı sipahiyân kâtib-i ehl-i hıref terakki 2, Mustafa Ferhad ibtidadır 2,

An şakirdan-ı cemaat : Mahmud Receb ibtida 2, Mehmed b. Şah Mehmed ibtida 2, İsmail Abdullah ibtida şakird-i mücellid 2, Şaban Abdullah ibtida 2, Yusuf Abdullah ibtida 1, Hemdem Abdullah ibtida 1,

Ve müşârun ileyh Lokman Efendi'nin 5 nefer adamlarına dahi ibtidadan 3 000 akçe tımar ferman olunmuştur. İsimleri bunlardır ki zikr olunur.

Perviz Abdullah Rumeli, İbrahim birader-i Osman nakkaş Van'da, Ahmed Van'a, Emin Ferruh Roha, Muhyi Hasan Diyar-ı Bekir'e. 19 Zi'l-hicce 989/ 14 Ocak 1582, BOA, KK. 239, s. 243.

10 Şehnâme-gûy Lokman Efendi mektup virüp şehname katiplerinden 9,5 akçesi olan İlyas fevt olup yerine Molla Alaaddin Mansur Şirâzî yarar ehl-i kalem olmağ- la mücellid Veli bildirmeğın mezkurun yirine 9,5 akçe ile katip olmak buyurıldı. 5 Receb 989/5 Ağustos 1581, BOA, KK.239, s.129.

Paşa'nın İran seferi, Ferhad Paşa'nın Revan seferi, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İran'daki mücadelesi ve veziriazamlığı ve Şehzade Mehmed'in sünnet düğününü anlatmaktadır. Eserde doksan beş minyatür vardır.

4- Hünernâme : Seyyid Lokman'ın şehnâme tarzı dışında telif ettiği, bir kısmı vekâyi'nâme özelliği taşıyan eserlerinden biridir. Seyyid Lokman Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine nr. 1523 ve nr. 1524'de kayıtlı olan bu eseri selefleri Fethullah Ârifî Çelebi ve Şirvanlı Eflatun'dan tamamlanmamış olarak devralmıştır. Eserin I. cildi 992/1584'de tamamlanmıştır. Bosnalı Sinan b. Mehmed tarafından temize çekildiği ketebe kaydından anlaşılan bu ciltte kırk beş minyatür bulunmaktadır. Eseri hazırlayan sanatçıların tam sayısı bilinmiyor. Belgede sadece sekiz kişinin ismi geçmektedir. Buna göre kırk beş minyatürün on dokuzu üstad Osman, altısı Ali Çelebi, onu Mehmed Bey (Şah Mehmed olması muhtemel Acem), ikisi Velican, beşi Molla Tiflisi, üçü de Bursalı Mehmed tarafından yapılmıştır¹¹. Eseri temize çektiği belirtilen Sinan, Başbakanlık Arşivi'ndeki bir belgeye göre 17 Muharrem 977/ Haziran 1569'da 10 akçe gündelikle kâtibân-ı kütüb cemâ'atinde Divân-ı Âlî katipleri reisi Mahmud Çelebi'nin tezkeresiyle şehnâme-nüvis olarak işe alınmıştır.¹² Diğer taraftan 992 Şevval/Ekim 1584 ait bir belgede Hünernâme'yi talik hatla temize çeken katibin Ali olduğu ve uzun süre maaş alamadığından vefat eden Muzaffer'in 5 akçe ulûfesinin ona verilmesi isteniyor.¹³ Bu belgelerden anlaşıldığına göre katip Ali ve şehnâme-nüvis Sinan eseri temize çekme işinde birlikte çalışmışlardır.

Hünernâme'nin II. cildi Kânûnî Sultan Süleyman'a ayrılmıştır. Tahsin Öz'e göre eser 996 Safer/ Ocak 1588 başında tamamlanmıştır.¹⁴ Ancak Lokman'ın Divan'a sunduğu arzına verilen cevap 15 Ramazan 997 /28 Temmuz 1589 tarihlidir. Eserde altmış beş minyatür bulunmaktadır. Belgeye göre sanatçılar elli sekiz kişiden meydana gelmektedir. Bunlar:

Katipler: Seyyid Kasım, Mustafa, Ali, Haydar, Feramuz, Şaban, Mehmed

11 TSMA. D. 10759; Nigar Anafarta, *Hünernâme minyatürleri ve Sanatçıları*, İstanbul 1969.

12 "İbtidâ-i mevâcib-i Sinan şehnâme-nüvis ki be-cemâ'at-i kâtibân-ı kütüb fermûde tâbi'-i cemâ'at-i ehl-i hiref 'an müceb-i tezkere-i Mahmud Çelebi reis-i kâtibân-ı Divân-ı Âlî el-vâki' 17 M. 977 fi yevm 10 (akçe)" BOA, KK. 1767, s.28b.

13 BOA, KK. 246, s. 68.

14 Tahsin Öz, "Hünernâme ve Minyatürleri" *Güzel Sanatlar*, I, İstanbul, 1939, 3-16.

Nakkaş ve Müzehhipler: Hasan Mehmed, Mustafa Musa, Yakub, Rıdvan Abdullah, Hüseyin Altûnî, Şaban Abdullah, Bolad, Ahmed Mehmed, Ahmed Abdullah, Mustafa Yusuf, Lütü üstad ser-nakkaş, Cafer ser-bölük, Yahya, Osman, Ali, Velican üstad, Mehmed Abdullah, Molla Tiflisî, Mehmed Bursa, Mehmed yeniçeri, Mahmud Abdullah müzehhib, Mehmed b. Mehmed Acem, Yusuf Abdullah, Mahmud Kasım, Rıdvan Abdullah, Rıdvan diğer, Mehmed Mustafa, Mehmed Halil, Süleyman Mehmed, Mahmud Hasan, Ali Abdullah, Cafer Abdullah, Receb Macar, Cafer Abdullah

Mücellidler: Abdî, Mehmed Kara, Musa, İbrahim

Vassali: Sinan

Cedvelkeş: Musa

İptida: Seyyid Ali Bursevi ta'lik ve Hüseyin Abdullah katip, Mehmed b. Mehmed şakird-i mücellid, Salih müteferrika müzehhip, Mustafa Davud, Mehmed Hürrem, Hacı b. Bayram, İbrahim Mehmed, Hamid Abdullah, Hürrem, Hacı Ömer¹⁵.

15 Şehnâme-gûy Lokmân Efendi Hünernâme nam kitabı itmâma irişdirüp rikâb-ı hümâyun-ı Pâdişâhî'ye teslim idüp kendüye defterdarlık ve zeâmetine 20 000 terakkî virilüp ifrazına hüküm ve dîvân kâtiplerinden oğlu Aristo'ya müteferrika-lık ve sâir hidmette bulunan nakkaşlara, müzehhib ve musavvirler ve kâtipler ve mücellidlere ibtidâ ve terakkî bir nefere gönüllü ağalık, bir nefere defter-i hâkânî kitabeti ve bir nefere dîvân kâtibi şâkirtliği ve bir nefer adamlarına ibtidâdan tumar ve birkaç nefere terakkî ve Diyâr-ı Bekr müteferrikalarından bir nefere zeamet ve erbab-ı tumardan bir nefer şehnâme hizmetinde olup tumarına dahl olunmamak bir nefere düşenden serrac şâkirtliği ricâ idüp ve çavuşluk ve topçuluk ve bevvalık ve cebecilik verilmesini istidâ itmeğin, kendüye defterdarlık görülsün ve sâir muradına irüp sâbık üzere amel olma. Geçen selâtin Hünernâmesini getürmüş idi, ol üslûp görülsün diyü buyurıldı

Dergâh-ı âlî müteferrikalığı ile ehl-i hıref kâtibi olan Molla Kâsım zikr olunan kitâbete hidmette itmeğin

mukaddema virildiği üzere 5 akçe terakkî virilmek buyurıldı

Kitâbet-i defter-i hâkânî; Kâtib Muzaffer oğlu kâtib Mehmed'e virildi.

Çavuşluk-ı Dergâh-ı âlî; Hassa kalkancılardan 20 akçesi olan Emir Bey yeri Mehmed'e mahlulden

çavuşluk buyurıldı. Mezbûra müteferrika Hüseyin Çavuş gedüğü virile fi 14 M 98/1589, yevmi'l-erbiâ vakt-i subh

Sevindik oğlu Receb'e serrac şâkirtliği rica itmeğin mahlulden virilmek buyurıldı

Şâkirtlik kâtibân-ı dîvân-ı hümâyun; Kalkancılardan İbrâhim b. İbrâhim'e şâkirtlik rica itmeğin

Hünernâme hakkında yapılan çalışmalarda sayfalarının karışık olduğu ve II. cildin sonradan yenilendiği belirtilmektedir. Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan bir belgeye göre Hünernâme'nin bir cildinin 1145/1732 senesinde kağıtlarının ve cildinin harap olduğu belirtilerek, yeniden tamir edilip musahip Ömer Ağa tarafından Harem-i Hümayun'a teslim edildiği

mahlulden virilmek buyurıldı

Müteferrikalık-ı dergâh-ı âlî müşârun ileyh'in oğlu olup divân kâtiplerinden olan Aristo kitâbet ile

müteferrika olmak buyurıldı.

Bevvâblık; Dergâh-ı Alî cebecilerinden 2.5 akçesi olan Abdullah oğlu Pervâne'ye kapıcılık rica itmeğin

mahlulden virilmek buyurıldı. (Pervaneye virilmeyüp çadır mehteranından Abdî b. Hızır'a virile deyu Lokman Efendi tezkere vermeğin virildi)?

Hamza Ali, Süleyman Çerkes mezburlara dahi cebeciliği rica itmeğin Mahlulden buyurıldı.

Mehmed İbrahim, Ali Sâlih, mezburlara topçuluk rica itmeğin mahlulden topçulara ilhak buyurıldı. Mehmed Kerim 8; fî 10 Ra 998/ 17 Ocak 1590 mezbur Mehmed Kerim'e dahi mühürlü tezkeresiyle

bevvablık rica itmeğin mahlulden bevvalara ilhak olmak buyurıldı. (müteveffa Yunus'un gedüğü virildi 10 Ra. 998)

'an Cemâ'at-i kâtibân-ı hassa : Seyyid Kâsım kâtip 1; Mustafa kâtip 1; Ali kâtip 1; Haydar kâtip 1;

Ferâmuz kâtip 1, Şaban şâkirt 1, Mehmed 1;

Cemâ'at-i mücellidân vassâli-i hassa ve nakkaşân ve müzehhibân ve cedvelkeşân-ı hassa: Abdî

mücellid 2, Mehmed Kara mücellid 1, Musa mücellid 1, Hasan Mehmed 1, Mustafa Musa 1, Yakub 2, Rıdvan Abdullah 1, Sinan vassali 1, Hüseyin altuni 1, Şaban Abdullah 1, Bolad 1, Ahmed Mehmed 1, Ahmed Abdullah 1, Mustafa Yusuf 2, İbrahim mücellid 1, Lütfü üstad ser-nakkaşan 2, Cafer ser-bölük 1, Osman 3, Ali 3, üstad Velican 2, Mehmed Abdullah 2, Molla Tiflisi 1, Mehmed Bursa 1, Mehmed yeniçeri 1, Mahmud Abdullah müzehhib 1, Yahya 1, Musa cedvelkeş 1, Mehmed b. Mehmed Acem 1, Yusuf Abdullah 1, Mahmud Kâsım 1, Rıdvan Abdullah 1, Rıdvan diğer 1, Mehmed Mustafa 1, Mehmed Halil 1, Süleyman Mehmed 1, Mahmud Hasan 1, Ali Abdullah 2, Cafer Abdullah 2, Receb Macar 2, Cafer Abdullah 1,

Cemâ'at-i İbtidâ : Seyyid Ali talik Bursavi 5, Sâlih müteferrika müzehhib, Hüseyin Abdullah kâtip,

Mehmed b. Mehmed şâkird-i mücellid, Mustafa Davûd, Mehmed Hürrem, Hacı b. Bayram, İbrâhim Mehmed, Hamid Abdullah, Hurrem, Hacı Ömer;

Müşârun ileyhin mühürlü tezkeresi mucebince sâbika virilen kitabın (virgüsünde) 62 akçe bulunup hâlâ bunlara 61 akçe mahlulden tedârik olmak. 15 Ramazan 997 /28 Temmuz 1589, BOA, KK.252, s. 23,24.

belirtilmektedir. Bu iş için malzeme ve şirâze masrafı ve mücellidin üstadıyisi olarak sanatkara ceb-i hümayundan 9 kuruş ödenmiştir.¹⁶ Tahminimize göre cildi yenilenen eser Hünernâme'nin II. cildir.

5- Zübdetü't-Tevarih/ Tomâr-ı Hümâyun/Nesebnâme: Lokman'ın seleflerinden devralıp tamamladığı bir diğer eseridir. Kısa bir dünya tarihi, yaratılış ve sair olaylardan sonra nihayet III. Murad'ın cülusu esnasında boğdurulan şehzadelerin defin olayı ile son bulur. İçinde kırk minyatür bulunan eserin, 28 Ramazan 991/14 Ekim 1583'te tamamlanıp III. Murad'a takdim edilen nüshası Türk-İslâm Eserleri Müzesi, nr.1973'de kayıtlıdır. Ayrıca Chester Beatty Library 414 ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine nr. 1321'de de birer kopyası mevcuttur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeye göre sanatçılar otuz altı kişiden meydana gelmiştir. Bunlar:

Kadim nakkaşlar: Üstad Lütfü ser-bölük, Molla Kasım, Osman, Ali, Zerger Hüseyin, Mehmed Abdullah, Mehmed Salih, Ahmed Âli, Fazlı b. Osman, Mehmed Osman, Pir Mehmed, Üstad Musa, Şah Mehmed,

Kadim katipler: Ahmed Hasan sipahi, Seyyid Kâsım, Haydar, Mustafa Ferhad, Geyvan, Mahmud Ferruh,

Mücellid: Abdi, Ahmed, Mehmed, Mehmed Ankara, Pir Mehmed Hürrem çirak

İptida: Ahmed Osman nakkaş, Üstad Mahmud Abdullah nakkaş, Şaban Abdullah nakkaş, Üstad Bolad Abdullah nakkaş, Yakub Süleyman şakird-i Mehmed, Baba Cafer¹⁷

16 "Darüssaade ağası marifetiyle mevcut hazineden bir cild Hünernâme'nin cildi ve kağıtları meremmat ve müceddiden şirazelenüp Musahip Ömer Ağa yediyle Harem-i Hümayun'a teslim olunmuşdur. Mevcut hazineden Hünernâme 1cild (hazinede hıfz); meremmat ve şiraze ve mücellid üstadıyisi 9 guruş." TSMA, D.78, 199a.

17 Defter-i Şehname-gûy emir Lokman ki memur olduğu Tumar-ı Hümayun'dan Siyer ve Tevarih-i Enbiyâ-i 'aleyhimü's-selâm ve Selâfîn-i selef ile saadetli Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin Neseb ve Silsile-i şeriflerine nakş ve tasvîr ve tezhîb ve tahrîr ve cild iden üstâd ve emekdarların ricaları üzere buyurılan muradlarıdır. Fî 28 Ramazan sene 991/15 Ekim 1583 diye fermân olunup ol tarihin tezkereleri yazılıp hükümden bu mahalle geçirülmüşdür. Kitâbet-i dîvân-ı âlişân ; Müşârun ileyh Şehnâme-gûy Seyyid Lokman oruna gelen âdet üzere hidmet-i mezbûre mukâbelesinde 10 000 akçe terakkîyle kâtib olmak

Ekip önceleri otuz kişiden meydana gelmiştir. Ancak bu otuz kişi eserin hazırlanmasına yeterli gelmez. Bu arada etraftan sanatçı getirtilip ekibe dahil edilir. Üstad Velican, katip Ferâmuz bu ek kadro içinde yer almaktadır. Ayrıca başka bir belgeye göre önce Hasan İbrahim bî-nazîr-nakkaş

buyurıldı. Ve müşârun ileyh düşdükde hâne bahâ için bir beylerbeyi ...si virilmek buyurıldı.

‘an Topçuyân-ı Dergâh-ı Âlî : Musa yevm 2 mezbura taşra çıkmak ulufesiyle kapıcı olmak buyurıldı.

‘an Cemâ’at-ı Nakkaşân-ı Hassa-i Kadîmî ; Lütfü üstad ser-bölük terakkî 3, Molla Kâsım, üstad Osman terakkî 3 üstad Ali terakkî 3, üstad Zerger Hüseyin terakkî 2, üstad Mehmed Abdullah terakkî 2, üstad Mehmed Salih terakkî 2, Ahmed Âli terakkî 2, üstad Fazlı b. Osman terakkî 1, Mehmed Osman terakkî 1, Pîr Mehmed terakkî 1, üstad Musa terakkî 2, üstad Şah Mehmed terakkî 2, 13 nefer mezburlar vech-i meşruh üzere mahlulunden terakkî virilmek buyurıldı.

Müşârun ileyhın ‘Ammî-zâdesi olup Van’a tâbî’ Muş sancağında zeâmeti olan Bediüzzaman’a ve

defter-i hakânî kitâbeti rica itmeğın buyurıldı.

‘An merdümân-ı müşârun ileyh Lokman Emir Yakub b. Emir Mehmed Van’da, Memi b. Karaca Karaman’da, Ümmet b. Tatar Karaman’da, Nasuh Ahmed Erzurum’da, Rıdvan Abdullah Van’da, 5 nefer mezburlara tayin olunduğı yirlerde iptidadan 3’er bin akçe tımar virilmek buyurıldı.

‘an Cemâ’at-ı kâtibân-ı kütüb-i kadîm: Ahmed Hasan sipâhî terakkî 2; Seyyid Kâsım terakkî 2; Haydar

terakkî 1; Mustafa Ferhad terakkî 1; Geyvân terakkî 1; Mahmûd Ferruh terakkî 1; mezburlar dahi vech-i meşrûh üzere mahlulden terakkî virilmek buyurıldı.

‘an Cemâ’at-ı mücellidân-ı hassa terakkî olunanlardır: Abdî terakkî 2, Ahmed terakkî 1, Mehmed terakkî 1, Mehmed Ankara terakkî 2.

İbtidâ : Pîr Mehmed Hürrem mücellid, Ahmed Osman nakkaş, üstad Mahmud Abdullah nakkaş, Şaban Abdullah nakkaş, üstad Bolad Abdullah nakkaş, Yakub Süleyman şakird-i Mehmed, Baba Cafer,

4 nefer mücellidlere tayin olunduğı üzere mahlulden terakkî ve 7 neferden 2 neferine mahlulden olıgeldüğü üzere üstad ulûfesi ve 5 neferine şâkird ulûfesi tayin olınmak buyurıldı.

‘an Cemâ’at-ı nakkaşân ve kâtiban ve mücellidân ki bu Neseb-nâme-i Hümâyün için etraftan getirtilüp

hidmete ahz olunmışdur diyü istihdam olunanlardır: Mustafa kâtib terakkî 3; kâtib Ferâmuz terakkî 3; nakkaş üstâd Velican terakkî 2; nakkaş Molla Emîn terakkî 2; Ahmed üstâd ressam terakkî 2; nefer 5

Mezbûr 15 nefer ulûfelü üstâdlara tayin olındığı mahlulden terakkî ve ulûfesiz 11 nefer üstâda yevmî 5

akçe ve 3 nefer şâkirtlere olma geldüğü üzere ulûfe virilmek buyurıldı. 28 Ramazan 991/ 15 Ekim 1583, BOA, KK. 242, s.1,2.

olması sebebiyle tasvirler için silahdaran-ı dergâh-ı âli'den getirilerek ekibe dahil edilmiştir¹⁸.

Bir başka belgeye göre bu arada katiplerden Şemseddin Mehmed vefat eder ve yerine Emir Mustafa katip olarak 4 akçe yevmiye ile işe alınır¹⁹. Yine iki ayrı belgede Zerger Hüseyin iyi altın ezdiği ve sanatında mahir olduğu için zergeran cemâ'atinden alınarak Seyyid Lokman'ın ekibine dahil edilmiştir²⁰.

6- Kıyâfetü'l-İnsâniye ve Şemâilî'l-Osmaniye : Seyyid Lokman'ın 987/1579 da tamamladığı bu eser, fizyonomi türünde beden yapısı ile karakter arasındaki ilişkiyi vermektedir. Bunun yanı sıra Osmanlı padişahlarının dış görünüşlerinin özelliklerini, beden alametlerini ve vasıflarını ihtiva eder. Oniki padişahın minyatürlerinin yer aldığı eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine nr. 1563 ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.6087'da kayıtlı bulunmaktadır.²¹

7- Sûr-ı Hümâyunnâme : 1582 yılında yapılan Şehzâde Mehmed'in sünnet düğününü anlatan eser 15 R. 996/ 14 Mart 1588 tarihinde tamamlanarak hünkâra sunulmuştur. Tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine nr. 1344'de kayıtlıdır. Eksik olanlarla birlikte yaklaşık 500 adet minyatürü bulunmaktadır. Ancak eserin metninin orjinalinin Sey-

18 'An cemaat-i silahdaran-ı dergah-ı âli: Hasan İbrahim yevm 11; Şehname-gûy Lokman Efendi mektup virüp mezbur için bi-nazir üstad nakkaş olup Nesebname Tomarı'n tasvir işlemek için ve hassa-yı hümâyuna müteallik hizmetler için bundan istihdam olunması mucibiyle lazımdır diye mutasarrıfında olan ulûfesiyle ehl-i hıref zümresine ilhak olunmak rica itmek buyurıldı. 5 Cemaziye'l-ula 992/15 Mayıs 1584, BOA, KK 242, s.305.

19 Bâ-hatt-ı Efendi: Şehnameci Lokman arzıyla 4 akçe ile Şehname katiplerinden iken fevt olan Şemseddin Mehmed'in yiri Emir Mustafa'ya virilmek buyurıldı. 27 Cemaziye'l-ula 992/6 Haziran 1584, BOA, KK.242, s. 393.

20 Şehnameci Lokman Efendi mektub gönderüp zergerilerden üstad Hüseyin feninde mahir olup Şehname-i hümâyun'a lazım olan evrakı işlemeğin mahlulden 3 akçe ile nakkaşlar zümresine ilhak olmak buyurıldı. 11 Cemaziye'l-ula 990/3 Haziran 1582, BOA, KK.239,s.390; 'An cemaat-i ehl-i hıref Hüseyin zergerî Şehnameci Lokman Efendi mektub gönderüp mezbur için hassa binalarda külli hidmeti sebkât idüp Şehnameye altını hall lazım oldukça gayrı kimesnede bulunmayup mezbur Hüseyinde bulunup altunu getirüp(aslen mikyasına) çekdirmişdür diyü terakki rica itmegin mahlulun 3 akçe terakki buyurıldı. Gurre-i Cemaziye'l-ula 992/10 Mayıs 1584, BOA, KK.242, s.294.

21 Nurhan Atasoy, Filiz Çağman, *Turkish Miniature Painting*, İstanbul, 1974, 39.

yid Lokman'a mı yoksa İntizâmî mahlasını kullanan Rumelili bir başka müellife mi ait olduğu henüz kesinlik kazanmamıştır.²² Arşivdeki bir belgeye göre eserin kadrosu kırk beş kişiden oluşmaktadır. Bunlar:

Katipler: Seyyid Kasım, Mustafa, Feramuz, Ali, Abdurrahman,

Nakkaşlar: Lütfü, Osman, Ali, Mehmed Haydar, Velican, Mehmed musavvir, Molla Tiflisî, İbrahim, Osman diğer, Ahmed Abdullah, Hüseyin Zergeri, Mahmud müzehhib, Yusuf Abdullah

Müzehhibler: Musa Ahmed, Yahya, Seydi, Abdi zergub, Şaban, Hızır Gazi, Mehmed Abdullah, Mehmed Mustafa, Nasuh b. Abdullah, Perviz Abdullah, Abdulehad Yakub, Davud Abdullah, Yusuf Abdullah

Mücellidler: Abdî Şaban, Mehmed Haydar, Kara Memed, Mehmed Ankara, Receb Abdullah

İptida: Seyyid Mehmed Tirmizî katip, Hüseyin üstad, Muzaffer katib, Bali Abdullah, Mehmed b. Kerim müzehhib, Abdî şakird-i musavvir, Maksut şakird-i musavvir, Geyvan Abdullah, Yusuf Abdullah şakird-i müzehhib²³

22 Nurhan Atasoy, 1582 *Sûrnâme Düğün Kitabı*, İstanbul, 1997, 14.

23 “Şehnâme-gûy Lokman Efendi'nin mühürlü defterüdür. Sûr-i Hümâyun-nâme'ye ve Hüner-nâme'ye hizmet idenlere terakkî ve ibtidâ fermân olunanlardır:

Kâtibân: Seyyid Kâsım 1; Mustafa 1; Ferâmuz 1; Ali 1; Abdurrahman 1

Mücellidân : Abdi Şaban 2, Mehmed Haydar 2, Kara Memed 1, Mehmed Ankara 1, Receb Abdullah 2

Nakkaşân : Lütfü 2, Osman 3, Ali 3, Mehmed Haydar 1, Velican 1, Mehmed musavvir 1, Molla Tiflisî 1, İbrahim 1, Osman diğer 1, Ahmed Abdullah 1, Hüseyin zergub 1, Mahmud müzehhib 1, Yusuf Abdullah Reylü? 1,

Müzehhibân : Musa Ahmed 1, Yahya 1, Seydi 1, Abdi zergüb 1, Şaban 1, Hızır Gazi 2, Mehmed Abdullah 1, Mehmed Mustafa 1, Nasuh b. Abdullah 2, Perviz Abdullah 2, Abdulehad Yakub 3, Dâvûd Abdullah 1, Yusuf Abdullah 1,

İbtidâ : Seyyid Mehmed Tirmizî kâtip; Hüseyin üstad, Muzaffer kâtip, Bali Abdullah, Mehmed b.

Kerim müzehhib, Abdi şakird-i musavvir, Maksud şakird-i musavvir, Geyvan Abdullah, Yusuf Abdullah şakird-i müzehhib.

Bundan akdem Şehnâme-gûy Lokman Efendi Sûr-ı humâyun-nâmeyi itmâma irişdirüp ve Hüner-nâme'nin dahi bazı tasvirleri yerine geçürdüklerin arz ittikle-rinde hizmet iden kâtip, nakkaş ve mücellidlere olgeldiği üzere terakkî fermân olunmanın mukaddemâ Nesebname-i Hümâyun'u virdikde hizmet idenlere 50 akçe terakkî virildiği ruûsta mukayyed olmağın mezbûrun kimesnelere tahtların-

Surnameyi tamamlamak için ekibe yeni giren dokuz sanatçının ikisinin katip, ikisinin musavvir çırağı, ikisinin müzehhib çırağı ve birinin usta seviyesinde olduğu görülmektedir. Diğerlerinin durumu ise belirtilmemiştir.

Aynı zamanda hem nakkaş hem de katip olan Kāsım'ın surnamenin yazılmasında ve resimlenmesinde hizmeti geçtiği için ayrıca Dergah-ı Âli müteferrikalığı verilerek yanında da 5 akçe terakki talep edilmiştir²⁴. Daha önce de kendisine Mısır mutasarrıflığından terakki verilmiş ve Mısır'daki ulufesine 5 Cemaziye'l-evvel 992/1584'de tekrar terakki istenmiştir. Kāsım'ın 997/1588-89 yılına ait ehl-i hıref defterinde günlük ücreti ise 83 akçe gibi büyük bir rakamdır.²⁵

Bir başka arşiv belgesine göre Şaban 1001/Mayıs 1593 tarihinde şahıs ismi ve sayısı belirtilmeksizin Lokman'a ve kadrosunun bir kısmına şehnameye hizmetlerinden dolayı kapıcı Muzaffer vasıtasıyla 16 000 akçe ve 130 sikke-i hasene inayet olunmuştur.²⁶

Belgeye göre aynı yıl bevabinden/kapıcılardan Mehmed ehl-i kalem olduğu için Lokman'ın isteği ile defter-i hakani katiplerine dahil edilmiştir.²⁷ Bundan 4 gün sonra mücellid Abdî'nin ulûfesinden 2 akçe de Ahmed b. Mehmed'e devredilmektedir.²⁸

7- Oğuznâme : Lokman'ın başladığı ancak tamamlayamadığı bir eserdir.

Seyyid Lokman'ın eserleri ve bu eserlerin hazırlanmasında yer alan kadronun aldığı in'am ve zamlardan sonra belgelerde yer alan bilgilere göre Seyyid Lokman'ın telif ettiği eserler mukabilinde nâil olduğu in'am

da işâret olduğu üzere terakkî ve ibtidâ-yı hıref olıgeldiği üzere verilmek buyuıldı, fi 15 Zi'l-hicce 996 /1588, BOA, KK.250,s. 37.

24 Bâ-hat-ı humâyun; Şehnâme-gûy Lokman Efendi'nin mühürlü tezkere gönderip dergâh-ı âli müteferrikalarından olup ehl-i hıref kâtibi olan nakkaş Kāsım için pây-e serîre ibrâz olan Sûr-nâme-i humâyun kitâbetine hidmet itmişdür diyü olınageldiği üzere mahlulden 5 akçe terakkî rica itmek mukaddemâ virildiği üzere 5 akçe terakkî buyurıldı.9 S. 997/28 Aralık 1588, BOA, KK.250,s. 33.

25 BOA, KK. 239, s.305; BG.Ar. D.12,s.50

26 BOA. KK. Ruznamçe 1775, s.41.

27 Kitabet-i Defter-i Hakanî : Şehnâmeğû Seyyid Lokman Efendi bevabinden Mehmed ehl-i kalem olmağın düşenden zümre-i mezbura ilhak buyurıldı. 11 R. 1001/15 Ocak 1593 (BOA. KK. 253, s.31).

28 BOA, KK. 253, s.35.

ve inayetleri de kısaca belirtmekte fayda görülmüştür. Musul, Ruha/Urfa, Nusaybin ve kendi doğum yeri olan Urmiye'de zeametleri, toprakları olan Seyyid Lokman²⁹,

- 1- 28 Şevval 982/Ocak 1575'de daha önceki şehnamecilere verilen müteferrikalığın kendisine de verilmesini talep ediyor ve dergah-ı âli müteferrikalığını alıyor.
- 2- 3 Muharrem 983/14 Nisan 1575 de cülûs-ı humayun terakkisi olarak maaşına 100 akça zam yapıyor.
- 3- Selim Hannâme'yi bitirince zeamatine 10 Safer 989/16 Mart 1581 de 10 000 akçe terakki alıyor.
- 4- Şehinşahnâme'nin I. cildi 18 Şevval 989/17 Kasım 1581 de tamamlanıyor II. cilde başlamak için 5 000 akça terakki alıyor.
- 5- 19 Zi'l-hicce 989/14 Ocak 1582 de kendisine 10 000 akçe terakki veriliyor.
- 6- Tomar-ı Hümâyun, bittiğinde kitabet-i divan-ı âlişan kadrosuna alıyor. 10 000 akçe terakki alıyor.
- 7 - 27 Cemaziye'l-ulâ 992/6 Haziran 1584 de divan katiplerine verilmesi adet olan otluk ona da veriliyor.
- 8- 15 Ramazan 997/27 Ağustos 1589 da Hünernâme'yi tamamlayıp padişaha sunduğunda kendisine defterdarlık ve ayrıca zeamatine 20 000 akçe terakki veriliyor.

Seyyid Lokman bu görevi süresince ailesini ve akrabalarını da korumuş onlar iyi mevkilere gelmiştir. Her terakki döneminde akrabalarından bir kısmının da inayete nail oldukları belgelerde görülmektedir. Mesela kardeşleri Eflatun ve Zeynelabidin devlet idaresinde çeşitli vazifeler ve terakkiler almışlardır. Aynı şekilde kız kardeşinin oğlu Hacı Ali ve amcasının oğlu Bediüz-zaman da terakkilere nail olanlar içerisinde yer almaktadır. Evlatlarından bilhassa Aristo her halde göz doldurmuş olacak ki arka arkaya terakkiler almış divan-ı hümayun katipliği ve müteferrikalık gibi iyi mevkilere gelmiştir.

Bütün bu açıklama ve tasniften sonra Seyyid Lokman'ın nezaretinde çalışanları topluca değerlendirebiliriz. Lokman'ın yanındakilerden nakkaş Üstad Osman, üstad Ali ile Seyyid Kasım ve mücellid Abdi ekibin en eski sanatçılarıdır.

29 Christine Woodhead, "Şehnâme" *DİA*, 38, İstanbul 2010, 456-458.

Nakkaşlardan üstad Osman, üstad Ali, Şah Mehmed, Molla Tiflisî, Müzehhib Musa Ahmed, Şaban Abdullah, Mahmud Abdullah, Yusuf Abdullah, 992'den sonra ,üstad Lütfü ve Velican. *Katiplerden*, Feramuz, Katip Haydar, Mustafa katip, Ferhad, Seyyid Kâsım, *Mücellidlerden*, Abdî Şaban, Kara Mehmed, Mehmed Ankara, 5 eserin hazırlanmasında görev almışlardır.

13 Rebîu'l-evvel 992/25 Mart 1584 yılındaki bir belgeye göre, Seyyid Lokman'ın kadrosunda yer alan ser-bölük Üstad Lütfü ile Üstad Bolad Abdullah aynı zamanda Saray-ı Atik ve kayık-ı hassanın tezhiplenmesi işinde de görev aldıklarından dolayı ayrıca inayete nail olmuştur.³⁰ Buradan da anlıyoruz ki o dönemde sanatkarlar birkaç işte birden çalışıyor. Ya da bazı sanatçıların sanatlarındaki kabiliyetleri çok yüksek olduğundan tercih ediliyorlar.

Belgelerde bazı konular dikkat çekicidir. Bunlardan biri yukarıda bahsedildiği gibi *Seyyid Kasım*'ın seksen üç akçe günlük ücretle çalışmasının yanı sıra müteferrikalığı olmasına ve belgelerde Lokman'ın tabiriyle "*fünûn-ı nakşda manend-i Mani, cemî rüsûmda Behzad-ı Sanî*" olup ayrıca hattat dahi olmasına rağmen eserlerinde ondan hiç bahsetmemesi onu övmemesi; aynı şekilde *Üstad Lütfü*'nün günlük altmış iki akçe ücret alması, ser-bölük ve ser-nakkaş olarak Lokman'ın ekibinden başka işlerde de çalışıp inayete nail olmasına karşın ondan hiçbir şekilde bahsedilmemesi; gene Nesebnâme Tomarı'nın tasvirinde çalışan *Hasan İbrahim*'den *bî-nazîr-üstad nakkaş* olarak bahsedilmesine rağmen onun da gereken ilgiyi görmemesi akla bir takım soruları getirmektedir. Üstad Osman ve Üstad Ali Seyyid Lokman'ın telif ettiği bütün eserlerde çok fazla ön plana çıkarılmış gibidir. Ehl-i hıref defterlerine bakıldığında Nakkaş Osman 974/1566 senesinde altı akçe gündelikle çalışmaktadır.³¹ 997/1589 senesinde yevmiyesi yirmi yedi akçe, 1015/1607 senesinde ise ancak otuz bir akçeye kadar yükselebilmıştır. Üstad Ali nakkaşın yevmiyesi ise 997/1589 senesinde sadece on iki akçedir. Diğer taraftan Nakkaş Osman ile Nakkaş Ali aynı zamanda yakın akrabadır. Nakkaş Ali, Osman'ın kız kardeşiyle evlidir. Nakkaş Osman'ın erkek kardeşinin de belgelerde Lokman'ın adamları arasında yer alıp (*İbrahim birader-i Osman nakkaş Van'da*) Lokman'ın talebiyle

30 BOA, KK. 242, s.220.

31 BOA, MAD, 6196.

Van'da 3 000 akçelik tımara nail olması bize Nakkaş Osman ile Seyyid Lokman'ın birbirleriyle yakın bağları olduğunu düşündürmektedir.

Seyyid Lokman ile birlikte çalışan sanatçılar, arşivlerde bulunan 974/1566, 997/1589, 1004/1596 ve 1005/1597 yılına ait ehl-i hıref defterlerinde tesbit edilmiştir. Neticede nakkaş, müzehhip ve musavvirlerden otuz, katiplerden dokuz, mücellidlerden yedi ve şakirtlerden dördünün toplam elli bir kişinin sarayın ehl-i hıref teşkilatında yer aldığı görülmüştür.

Sonuç olarak görülüyor ki arşiv kaynaklarında yeni belge ve bilgilere ulaştıkça Osmanlı sanatı tarihi zenginleşmekte yeni boyutlar kazanmaktadır. Bugün için belgelerde olan bilgilerle bu kadarı söylenebilmektedir. Ama yeni belgelerle bugünkü bilgilerin gelişeceği de muhakkaktır.

Seyyid Lokman'ın kadrosunda yer alan ve belgelerde isimleri zikredilen sanatçıların, sanat dallarına/alanlarına göre alfabetik olarak listelenip nail oldukları inayet sayısı ve ehl-i hırefe mensubiyetlerinin tablo halinde verilmesi konuyu araştıranlara kolaylık olması açısından uygun görülmüştür

	Nakkaşlar	Terakki sayısı	Ehl-i hıref'e mensubiyeti
1	Ahmed Âli	1	Evet
2	Ahmed Abdullah	2	Evet
3	Ahmed Mehmed	1	
4	Ahmed Osman	1	
5	Ali Abdullah	1	Evet
6	Ali, Üstad Ali	5	Evet
7	Cafer Abdullah	1	
8	Cafer Abdullah	1	
9	Hasan İbrahim	1	Evet
10	Hasan Mehmed	1	Evet
11	Hüseyin Üstad	1	
12	İbrahim	1	
13	Mahmud Hasan	1	
14	Mahmud Kasım	1	

HİLAL KAZAN

15	Mehmed Abdullah	1	
16	Mehmed Abdullah	1	
17	Mehmed Bursa	1	Evet
18	Mehmed diğer	1	
19	Mehmed Halil	1	
20	Mehmed Haydar	1	
21	Mehmed Mustafa	1	Evet
22	Mehmed Osman	1	
23	Mehmed Salih	1	
24	Mehmed Yeniđer	1	
25	Molla Kasım	1	
26	Molla Tiflisi	3	Evet
27	Mustafa Musa	1	
28	Mustafa Yusuf	1	
29	Osman diğer	1	
30	Pir Mehmed	1	
31	Receb Macar	1	
32	Rıdvan Abdullah	2	Evet
33	Rıdvan diğer	1	
34	Süleyman Mehmed	1	
35	Şaban Abdullah	3	Evet
36	Üstad Bolad Abdullah	1	
37	Üstad Cafer Serbölük	1	Evet
38	Üstad diğer Mehmed Nakkaş	1	
39	Üstad Fazlullah Osman Nakkaş	2	Evet
40	Üstad Hasan Nakkaş	1	
41	Üstad Hüseyin Zergeri, Hüseyin altunî	4	
42	Üstad Kasım	1	
43	Üstad Lütfü, Sernakkaş	3	Evet
44	Üstad Mahmud Abdullah	1	

FARKLI AÇIDAN BİR BAKIŞLA ŞEHNAMECİ SEYYİD LOKMAN'IN...

45	Üstad Mehmed Abdullah	2	
46	Üstad Mehmed Nakkaş	1	
47	Üstad Mehmed Salih	1	
48	Üstad Molla Emin	3	Evet
49	Üstad Osman	5	Evet
50	Üstad Şah Mehmed	2	Evet
51	Üstad Velican	3	Evet
52	Yakub	1	
	Katipler	Terakki sayısı	Ehl-i hiref'e mensubiyeti
1	Abdurrahman	1	
2	Ahmed Hasan	1	Evet
3	Ali	2	Evet
4	Cafer Abdullah	1	Evet
5	Emir Mustafa	1	
6	Feramuz	3	Evet
7	Geyvan	1	
8	Hüseyn Abdullah Katip	1	
9	İlyas	1	
10	Katip Haydar (Haydar Sinan)	3	Evet
11	Mahmud Ferruh	1	
12	Mehmed	1	
13	Molla Alaaddin Şirazi, Alaaddin Mansur	2	
14	Mustafa Ferhad	2	
15	Mustafa Katip	3	Evet
16	Muzaffer	1	Evet
17	Seyyid Ali ta'lik Bursevi	1	
18	Seyyid Kasım	4	Evet
19	Seyyid Mehmed Tirmizi	1	Evet
20	Şaban Şakir	1	997
21	Şemseddin Mehmed	1	989

H İ L A L K A Z A N

	Mücellidler	Terakki sayısı	Ehl-i hıref'e mensubiyeti
1	Abdî (Abdî Şaban)	4	Evet
2	Ahmed	1	
3	İbrahim Mücellid	1	Evet
4	İsmail Abdullah Şakird-i mücellid	1	Evet
5	Mehmed	1	
6	Mehmed Ankara	2	
7	Mehmed b. Mehmed Şakird-i mücellid	1	Evet
8	Mehmed Haydar	1	Evet
9	Mehmed Kara	2	Evet
10	Musa	1	
11	Pir Mehmed Hürrem	1	
12	Receb Abdullah	1	
13	Üstad Mustafa Sermücellid	1	Evet
	Müzehhibler	Terakki sayısı	Ehl-i hıref'e mensubiyeti
1	Abdî Zergub	1	Evet
2	Abdulahad Yakub	1	
3	Davud Abdullah	1	Evet
4	Hızır Gazi	1	Evet
5	Mahmud Abdullah Müzehhib	1	
6	Mahmud Müzehhib	1	Evet
7	Mehmed Abdullah	1	Evet
8	Mehmed b. Kerim Müzehhib	1	
9	Mehmed Mustafa	1	Evet
10	Musa Ahmed	1	Evet
11	Nasuh b. Abdullah	1	
12	Perviz Abdullah	1	
13	Salih Müteferrika Müzehhib	1	
14	Seydi	1	Evet
15	Şaban	1	Evet

FARKLI AÇIDAN BİR BAKIŞLA ŞEHNAMECİ SEYYİD LOKMAN'IN...

16	Üstad Musa Müzehhib	2	
17	Yahya	1	Evet
18	Yusuf Abdullah	2	Evet
19	Yusuf Abdullah Şakird-i müzehhib	1	Evet
	Şakirdan	Terakki sayısı	Ehl-i hıref'e mensubiyeti
1	Bali Abdullah	1	
2	Çaker Bayram	1	
3	Geyvan Abdullah	1	
4	Hacı Ömer	1	
5	Hamid Abdullah Nakkaş	1	Evet
6	Hemdem Abdullah	1	Evet
7	Hürrem	1	
8	İbrahim Mehmed	1	
9	İsmail Abdullah	1	
10	Mahmud Receb	1	Evet
11	Mehmed b. Şah Mehmed, Acem	2	Evet
12	Mehmed Hürrem	1	
13	Mustafa Davud	1	
14	Yakub Süleyman Şakird-i Baba Cafer	1	
15	Yusuf Abdullah	3	
	Musavvir	Terakki sayısı	Ehl-i hıref'e mensubiyeti
1	Abdî Şakird-i musavvir	1	
2	Ahmed Üstad ressam	1	
3	Maksud Şakird-i musavvir	1	Evet
4	Mehmed Musavvir	1	
	Sinan Vassalî	1	
	Musa Cedvelkeş	1	